

Afb. 2. Volgens een legende zou de augustijner monnik Martin Luther in 1517 zijn pamflet over de wantoestanden in de kerk op de deur van de slotkerk te Wittenberg gespijkerd hebben. Schilderij van de Belgische kunstschilder Wilhelm Ferdinand Pauwels, 1872.

INLEIDING

Het einde van de vijftiende eeuw, maar vooral de zestiende eeuw waren periodes van overgang, van versnelde evolutie naar een nieuwe, “*moderne*” tijd.

Dit ging gepaard met hevige turbulenties. De ontsluiting van nieuwe continenten – Amerika, Afrika, Azië – brak de horizon van de westerse mens open.

In Europa verkruiden stilaan gevestigde particularistische gezagsstructuren en maakten er plaats voor grotere, meer centralistische regeringsvormen. Door de uitvinding van de boekdrukkunst verspreidden de nieuwe ideeën van de humanisten – bv. van Erasmus –, zich nu razendsnel. Vanaf 1517 doorbraken Luther, Calvijn, Zwingli en Melancton, het eeuwenoude monopolie van het rooms-katholicisme.

Gent, mijne stad, maakte al deze geboorteweën vanop de eerste rij mee en betaalde er een zware prijs voor. Met het befaamde landjuweel van de rederijders van 1539 in Gent, waar spot met de kerk en de geestelijkheid de hoofdtoon voerde, bleek reeds de groeiende emancipatie van de volksgeest. Eind dat jaar bereikte de onvrede een hoogtepunt – vooral omwille van de zware opgelegde oorlogsbelasting – en de Gentenaars kwamen in opstand tegen Keizer Karel. De stad werd zwaar gestraft, wat met de “stroppendragers” concrete gestalte kreeg. Maar ondanks de strenge plakaten van de overheid en de publieke terechtstellingen (op de Vrijdagmarkt, onder de muren van de St.-Jacobskerk), bleef de onvrede tegen het centrale gezag van staat en kerk voort smeulen. Tot de bom in 1566 barstte...

Godsdienstoorlogen iets uit een ver verleden? Ga vandaag eens naar Noord-Ierland om de spanningen tussen protestanten en rooms-katholieken te voelen. Of naar Jeruzalem waar de strijd tussen joden en Palestijnen weer in alle hevigheid woedt. Of naar Indië enerzijds en Pakistan en Bangladesh anderzijds om te beseffen dat Hindoes de moslims hun plaats onder de zon niet gunnen.

Of naar Oost-Timor, of naar de Jezidis in Irak, of naar overwegend boeddhistische landen om te zien hoe zij religieuze minderheden behandelen...

BRONNEN

De turbulente gebeurtenissen van de tweede helft van de zestiende eeuw in Gent hebben de tijdgenoten zeker niet onberoerd gelaten. Heel wat “*Chronycken*”, “*Ghendtsche Geschiedenissen*” (bv. van B. De Jonghe) of “*Oude gebeurtenissen*” (bv. van C. Van Huerne), “*Dagboeken*” (bv. van C. en Ph. Van Campene) “*Dachregisters*” (bv. van Ph. De Kempnaere) en “*Memorieboeken*” zijn in onze bibliotheken en archieven terug te vinden.¹

Voor deze publicatie koos ik twee auteurs uit: Marcus Van Vaernewijck en Jan Van de Vivere – weliswaar beiden uit het Rooms-katholieke kamp – om te achterhalen wat zich precies in de St.-Jacobskerk heeft afgespeeld.

MARCUS VAN VAERNEWIJCK

Mijn voornaamste bron voor dit verhaal zijn de tien boeken van Marcus Van Vaernewijck: *Van de beroerlijke tijden in de Nederlanden en voornamelijk in Gent 1566-1568*, naar het oorspronkelijk handschrift uitgegeven in vijf delen te Gent door Ferdinand Vanderhaeghen in 1881. Het manuscript van dit monumentale werk was reeds eerder in 1869 door de UGent aangekocht.

Marcus Van Vaernewijck was in alle opzichten een bevoorrechte getuige. Hij was een geboren (°december 1516) en getogen Gentenaar die woonde op de Vlasmarkt, vlakbij de St.-Jacobskerk, “*hoewel dat mijn huus maer... (sic) passen vander keercke en staet.*”² Zijn broer Pieter Van Vaernewijck woonde in de “*Mageleijnstrate*”.

De familie Van Vaernewijck was gedurende eeuwen actief in de Gentse politiek.³

Marcus zelf had blijkbaar een degelijke opvoeding genoten: in zijn geschriften pakt hij geregeld uit met zijn goede kennis van het Latijn en van de klassieke auteurs. Hij kon zich ook de luxe permitteren te reizen: in 1550 naar Tirol en Italië, in 1556 door Brabant, Zeeland, Friesland, Holland en Westfalen. Twee jaar nadien trad hij in het huwelijk met Liévine Hallyns.

Reeds in 1563 werd hij beheerder van de Armenkamer, zowat het equivalent van het huidige CAW. Vanaf 1564 klom hij hoger op in de stedelijke politiek, hij werd lid van de schepenbank van de keure, die wetgevende, bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheden had; daardoor kon hij de officiële ordonnanties textueel weergeven en kon hij in detail verslag doen van de vele terechtstellingen in de stad.

Uit zijn “...Beroerlijke tijden...” blijkt dat hij ook goed op de hoogte was van wat zich in andere contrijen afspeelde: in het huidige West-Vlaanderen, in Antwerpen, in Brabant, maar ook in het huidige Nederland, Frankrijk en Duitsland; toch taxeerde hij zelf sommige van deze “geruchten” als twijfelachtig.

Van 1565 tot en met 1567 bekleedde hij het ambt van deken van de Stapel. Omwille van het groot belang van de graanstapel en graanhandel voor de stad was dit een eervol mandaat. Dat dit mandaat verlengd werd, wees dit mogelijks op een goed beheer door Van Vaernewijck.⁴ Hij was tevens hoofd van de zeven houtambachten (houtbrekers, schrijnwerkers, wagenmakers, houtdraaiers, timmerlieden, scheepmakers en zagers)⁵ en deken van zijn wijk. In het jaar van de eerste Beeldenstorm, 1566, wilden de Gentse schepenen de nachtwacht uitbreiden: zij stelden “vingteniers” aan, dit zijn hoofdmannen van pelotons van 20 man; Marcus was zo’n hoofdman. In 1568 werd hij schepenen van Gedele, waardoor hij bevoegdheid kreeg over erfenis- en voogdijzaken. Als notabele van de St.-Jacobsparochie zetelde hij ook tot enkele maanden voor zijn dood (februari 1569) in de Collatie of de Gemeenteraad van Gent, waardoor hij zicht had op de financiële aangelegenheden van de stad.⁶

Marcus was ook kunstenaar: als beeldsnijder was hij lid van het vermaarde St.-Lucasambacht. Hij was kerkmeester van de St.-Jacobskerk en lid van de vierde Gentse rederijderskamer Mariën Theeren (opgericht in 1478), die nog steeds haar kapel in de kerk heeft achter het hoogkoor.⁷ Binnen deze kamer bekleedde hij als proviseerder in 1557-1558 een bestuursfunctie en als factor moet hij ongetwijfeld verschillende “spelen” hebben geschreven. Maar verschillende beruchte beeldenstormers waren lid van deze rederijderskamer, zoals bv. Pieter de Rycke, Louis Hueriblock, Willem Onghena, Claudius Goetghebuer en Willem Rutsemilis.⁸ Mede daardoor is het te begrijpen dat bij de repressie alle geschriften van deze kamer tot verboden lectuur behoorden en dat geen enkele ervan bewaard is gebleven.

Daarnaast was hij ook geschiedschrijver, maar vooral een schrijver van moraliserende werken, die onvoorwaardelijk achter de gevestigde rooms-katholieke orde stond.⁹

Afb. 3. Ter gelegenheid van haar vijfhonderdjarig bestaan liet de Rederijkerskamer Mariën Theeren in 1978 een gedenkplaat aanbrengen tegen de gevel van het huis op de Vlasmarkt, waar Marcus Van Vaerneuwijck in 1566 woonde en van waaruit hij de beeldenstormers kon horen, die in de St.-Jacobskerk vernielingen aanrichtten.

In 1560 was verschenen zijn: *'Vlaemsche audvremdigheyt. Inhoudende veel wonderlike antiquiteyten, van d'ernatuere, gheleghenthey, oorsprongh ende eerste fondatien des zeluen landts, met meer ander ghenoucghelelike ende vremde dijnghen, zoo in de naervolghende zyde breeder blijkt. Al tselue vergadert ghecomponeert ende rhetorijckelicken ghestelt by ballaeden duer Marc van Vaenewijck'*.¹⁰ Dit is een geschiedenis van Vlaanderen in balladen, 'vanaf de stichting der stad Belgis door de Trojanen tot in het jaar 1559'. Hierin komt ook het verhaal van 'coninc Leyr' voor, dat in 1605/1606 door Shakespeare werd bewerkt. In volgende uitgaven (1562 en 1563) vulde Van Vaerneuwijck zijn oorspronkelijk werk verder aan en gaf het een andere titel: *'Nieuw tractaet... van dat edel graefschap van Vlaenderen'*. In 1568 verscheen zijn aanverwante werk: *'Den Spieghel der Nederlandscher audtheyt'*¹¹, maar dit keer in proza.¹²

Nog 26 werken van Van Vaernewijck bleven onuitgegeven, zoals bv. *‘Viercanten wetten, al meest tracteerende vande onghelooven der Heydenen, Joden, Turcken ende valsche christenen’*, *‘Van die wondelicke ende vermaerde steden ende edificien der geheelder weereft’*.

Niemand minder dan de Antwerpse graveur van Rubens, Pieter de Jode¹³ maakte het portret van Marcus Van Vaernewijck, dat later door Joannes Meyssens¹⁴ werd gedrukt en verspreid.

Afb. 4. Marcus Van Vaernewijck, kerkmeester van de St.-Jacobskerk in die ‘beroerlicke tijden’. Gravure door Pieter de Jode, Antwerpen. Rijksmuseum, Amsterdam.

Maar keren we even terug naar onze hoofdbron “*Van die beroerlicke tijden...*”, voor een kleine zelfbeschouwing van Marcus, waarbij als historicus toch voorzichtig blijft in de weergave van de feiten die zich in “zijn” St.- Jacobskerk van 1566 tot 1568 voordeden: “*Bij dese keercke, die de meeste noch de minste vander stadt en es, mach men verstaen wat in ander keercken (mits dese desolacie (= verwoesting)) ghebueren mochte; want ic scrijve alleene vande ghene daer ic onder sortere, ende dat mij best kenlic es*”.¹⁵

Een borstbeeld van Marcus Van Vaernewijck staat bovenop de barokke gevel van de taverne ‘*t Keizershof*’ op de Vrijdagmarkt, dat in 1675 werd gebouwd en ca 1880 werd gerestaureerd. Onder het beeld staat de spreuk van de familie ‘*Laet vaeren nydt*’.

Marcus Van Vaernewijck heeft evenwel nooit in dit huis gewoond, maar de eind-negentiende-eeuwse eigenaar, Pieter J. Bert, was net zoals deze beroemdheid, lid van de Kerkraad van St.-Jacob.¹⁶